

Стефанка ВАСИЛЕВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

ЗА НЕОБХОДИМОСТТА ОТ ФОНОВИ ЗНАНИЯ ПРИ ПРЕВОДА НА РЕАЛИИ. ПРИМЕРИ ОТ РЕЛИГИОЗНИ ТЕКСТОВЕ И ПРЕВОДА ИМ ОТ НОВОГРЪЦКИ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Stefanka VASILEVA

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

ON THE NEED OF BACKGROUND KNOWLEDGE IN TRANSLATING REALIA: EXAMPLES FROM RELIGIOUS TEXTS AND THEIR TRANSLATION FROM MODERN GREEK INTO BULGARIAN

В настоящата статия се разглежда необходимостта от фонові знания и умения за пресъздаване на културни особености при превода на реалии от новогръцки на български език. Анализират се няколко красноречиви примера от безеквивалентната лексика на религиозна, християнска тематика. Въз основа на примерите се посочват различни преводачески подходи, като калкиране, транскрибиране, описателен превод, бележки под черта, които имат за цел точното пресъздаване на нюансите между двете култури. Подчертава се ролята и личният стил на преводача при избора на стратегии за превключването от един културен код на друг.

This article examines the necessity of background knowledge and skills in the translation of cultural specificities when translating realia from Modern Greek into Bulgarian. It analyzes several convincing examples of non-equivalent vocabulary in the field of religion (Christianity). On the basis of the examples given, various translation approaches such as calquing, transcription, descriptive translation, and footnoting are pointed out, which aim to accurately portray the nuances between the two cultures. Emphasis is put on the role and personal style of the translator in choosing strategies for switching from one cultural code to another.

Ключови думи: *фонові знания; художествен превод; новогръцки език; български език; християнска литература; преводачески подходи.*

Keywords: *background knowledge; literary translation; Modern Greek; Bulgarian; Christian literature; translation approaches.*

Увод

Лесният и бърз достъп до внушителен обем информация и почти неограничените възможности на все по-интелигентните и самоусъвършенстващи се компютърни технологии създават у съвременния човек впечатлението за превъзходство на машинния пред човешкия превод. Действително, не могат да се отрекат някои безспорни качества на автоматизирания превод, като например бързина, особено що се отнася до стандартизирани текстове в научно-технически или официално-делови стил.

Различен е случаят при превода на текстове в художествен, публицистичен или разговорен стил. Тези езикови регистри са богати на художествени похвати, изразни средства и реалии, за които машинният превод се оказва неадекватен и дори невъзможен. Чрез тяхната преводаческа интерпретация от един език на друг се проявяват професионалните качества на преводача. Реалиите, или още „културноспецифичните думи“, както ги нарича В. Гроздева, са „дефинирани по различен начин и с вариращо съдържание [...] и са доказано пробен камък за знанията и уменията на преводача“ (Гроздева 2017: 164). Не би било преувеличено да се твърди, че именно фоновите знания и на двата езика, с които преводачът влиза в допир, са най-важният инструмент за адекватно предаване на колорита и духа на другата култура. **Целта** на статията е чрез няколко ярки примера от безеквивалентната гръцка лексика да се онагледят и аргументира това твърдение, без да се прави опит за систематизация и без претенция за изчерпване на всички подобни примери от разглежданите текстове. **Предмет** на наблюдение и изследване са гръцки реалии, потопени в контекста на разкази с религиозна и битова тематика (доколкото животоописанието на монаси, отшелници, светци разкрива и тяхното ежедневие и бит).

Изложение

Досегашни изследвания, варианти на дефиниции

Преди да бъдат разгледани конкретните примери, е редно да поясним две централни за настоящата статия понятия: **реалии** и **фонове знания**, както и изрази, които ще бъдат употребявани вместо тях синонимно.

В специализираната литература по проблемите и теорията на превода са познати множество различни опити за дефиниране и систематизиране на подходите при превод на **реалии**. Факт, който показва тяхното разнообразие и трудността те да бъдат пълноценно обхванати. Освен въпросите, свързани с тяхното дефиниране, се търсят и подходите и критериите „за описание и систематизиране на преводаческите похвати, използвани в процеса на превода с цел решаване на конкретни преводачески проблеми за постигане на функционално-еквивалентен превод“ (Сиракова, Мирчев 2013: 90). В цитираната статия „За похватите в превода: опит за описание“ е направен обзор на преводаческите техники и трансформации в западноевропейското, американското и руското преводачество. Друго изследване, чиито автори – С. Влахов и С.

Флорин – се постарават както с дефинирането, така и със систематизацията на реалиите, носи заглавието „Непреводимото в превода“ (изд. „Народна култура“, 1969) и е обогатено с множество примери и конкретни техники за превод. Солиден принос към темата има и монографията на Й. Найденова „Унгарските реалии в контекста на културния трансфер“ (изд. „Изток–Запад“, 2012). Други автори, посветили статии на превода конкретно на гръцки реалии, са В. Гроздева (2013, 2017) и Д. Румпос (2014, 2015). С цел краткост тук ще бъдат поместени две определения. Работната дефиниция на В. Гроздева е, че реалиите са „специфични елементи от духовната и материална национална култура, за които в преводния език няма точно езиково съответствие поради липсата на референта“ и че „техен основен белег е националният колорит и конотативното значение“ (Гроздева 2017: 164); а според Речника на чуждите думи в българския език на БАН от 1993 г. реалиите са „думи, означаващи предмети, понятия или явления, характерни за бита, историята, културата и начина на живот на даден народ, или словосъчетания, включващи такива думи“ (цит. по Гроздева 2013: 130).

В езиковедската литература синонимно се употребяват още: безеквивалентна лексика, думи с културен контекст, националнообогатени думи, културно маркирани думи и изрази, дума с културен/страноведски компонент, етнокултурема и мн.др. (за още названия вж. Найденова 2012).

Честотата на думата **култура** и/или нейни производни в дефинициите и техните синонимни изрази подсказва обвързаността на реалиите с **фоновите знания** (рус. *фоновые знания*, англ. *background knowledge*, нем. *Hintergrundwissen*, гръц. *πολιτισμικές γνώσεις*), необходими на преводача за създаването на адекватен превод. Както за реалиите, така и за тях в специализираната литература съществуват множество определения и синонимно използвани изрази. Те са наричани още „социокултурна компетенция в усвояването и владенето на друг език като явление на границата между езика и културата“ (Иванова 2004); в чуждоезичната литература пък са посочвани като основен компонент на интеркултурната компетенция и като съпътстващи езиковата компетенция с оглед владенето на чужди езици. С. Ахманова предлага една от най-кратките дефиниции: „Фоновите знания са двустранно познаване на реалиите от говорещите и слушащите и то е основата на езиковото общуване“, което в разширен вариант означава, че „различни антропологически, социологически, психологически, графични и други аспекти са интегрирани в езиковите компетенции“ (цит. по Иванова 2017: 66). С други думи, фоновите знания допълват езиковия изказ с един „макро- или надезиков контекст (социален, културен, народопсихологически и др.)“ (пак там).

Обобщавайки, може да се заключи, че фоновите знания намират езиково проявление в реалиите и играят решаваща роля при адекватното превключване от един културен код на друг.

Връзките между българското и гръкоезичното културно пространство

Макар и да принадлежат към Балканския езиков съюз, гръцкият и българският език не са генеалогично свързани, т.е. не се числят към близкородствени езикови семейства. Въпреки това близостта между религията, историята, битата и културата на двата съседски народа е многократно потвърждавана през вековете. Неоспорим е фактът, че диахронично погледнато, най-продължителните и интензивни междусъседски взаимоотношения в нашата история се осъществяват между българското и гръкоезичното културно пространство – от самото създаване на Първата българска държава през 681 г. и още по-пълноценно от средата на IX в. нататък въз основа на ускорения езиков и религиозен обмен.

Неслучайно най-старата преводаческа традиция от чужд на български език е тази на текстове от гръцки. През по-голямата част от този многовековен период преобладаваща тема на преводите е религиозната. В първите няколко десетилетия след официалното християнизирание на Българската държава (през 865 г.) става дума не просто за превод между два езика, а за цялостен процес на изковане на един нов книжовен език, старобългарския, и то в неговия йерархически най-висок регистър – богослужебния. Създадена е пълноценна писмена езикова система; многопластови религиозно-философски понятия и смисли биват пресътворени от гръцки на старобългарски език. Множество думи и изрази са преведени чрез калкиране (напр. *Вседържител*, *ръкоположение*), други чрез транскрибиране (напр. *Пантократор*, *хиротония*), като често двата варианта съжителстват едновременно в българския – понякога равностойно, друг път стилово и смислово нюансирано. Това многовековно пребиваване на гръцкия културен код в българското езиково пространство допринася за сближаването на двете култури въз основа на общата религия, която е определящ фактор за светогледа и на двата народа. И това е така в продължение на повече от десет века – от средата на IX в. до времето на формиране на националните държави през XIX в., когато религиозният мироглед и самосъзнание отстъпват, макар и с бавни темпове, пред други обществено-политически фактори и влияния.

Въпреки че в наши дни България и Гърция са секуларни държави, в които живеят и нехристиянски малцинства, преобладаващото население и в двете страни се самоопределя като християнско. В България – 71,5 % (по данни на НСИ от 2021 г.); в Гърция въпросът за верската принадлежност е премахнат при преброяванията на населението от 1951 г. насам, но по данни на независими социологически проучвания делът на християните е около 90 % (Pew Research Centre 2017). Както изтъква Д. Румпос, „географската близост, търговските отношения и полилингвизмът, дължащ се на вековните контакти между балканските народи, водят до навлизането и усвояването на цели пластовете от гръцки думи, превърнали се в исторически, църковни и битови реалности в българския език“ (Румпос 2014: 37).

Тази единствена по рода си свързаност между двата народа и техните езици, както и отношението им към християнската религия се потвърждават и проявяват в наличието на множество преводни произведения на християнска тематика, които и до днес обогатяват лексикално и духовно българското културно-езиково пространство.

Анализ на конкретни примери

За да онагледим изложените дотук разсъждения, ще анализираме няколко примера на реалии от оригинални гръцки текстове, чието предаване на български език изисква фонові знания от сферата на религиозните и литургични християнски практики, бита и светогледа на вярващия грък. Подборът им, без претенции за изчерпателност, се стреми да покаже различни решения, що се отнася до техниките, използвани при превода им на български (калкиране, транскрибиране, описателен превод, бележка под черта); както и да осветли мотивите на преводача за едно или друго негово предпочитание. Примерите са подредени според гръцкия азбучен ред.

(1) *архонтаріки*:

– **речников превод**: ‘зала/място за посрещане на поклонници в манастир’ (Костов, Костов 2005: 180).

Пример 1.1

– оригинал:

[...] *ὁ τάφος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁ ὁποῖος βρίσκεται λίγα μέτρα πιο πέρα ἀπὸ τὸ ἀρχονταρίκι, στεγασμένος σὲ εἰδικό χῶρο, σάν ἐκκλησάκι.* (Αδελφαί Ἰ.Μ. Αναλήψεως 2019: 419)

– превод:

„[...] гробът на Свети Георгий, който се намира на няколко метра встрани от **архонтаріка***, разположен в отделно помещение, подобно на параклис.“ (мой превод с добавено ударение + бележка под черта)

– бележка под черта:

*онази част в манастира, където се приемат поклонниците.

– **коментар**: в религиозната българска лексика реалитя е навлязла отдавна, транскрибирана и въдворена в групата на съществителните от м.р. Преводачът я запазва в този вид, но я допълва с кратка обяснителна бележка под черта, тъй като осъзнава ограниченото ѝ съвременно разпространение в своя език. Освен това взима под внимание и много по-слабо установената практика в българските манастири да се посрещат и настаняват поклонници. В случая са необходими фонові знания в посока и реалностите и в двете културни пространства.

Пример 1.2

– оригинал:

Μ' ἔπιασε μεγάλη ζάλη καί μ' ὀδήγησαν δίπλα, στό μικρό ἀρχονταρίκι. Ἐκεῖ μέ ζάπλωσαν στόν καναπέ καί μοῦ ἔδωσαν νερό. (Αδελφαί Ἰ.Μ. Αναλήψεως 2019: 515)

– превод:

„Почувствах се много замаяна и ме заведоха наблизо, в **малката стаичка**. Там ме сложиха на канапето и ми дадоха вода.“ (мой превод)

– **коментар:** в това последващо споменаване на думата акцентът вече не е върху описанието на помещенията в манастира, а върху случващото се с разказвача, така че думата *архондарик* излишно би отвлякла вниманието на четящия. Затова бива заменена с „малка стаичка“, като е предадена умалителната форма от оригинала, за да се пресъздаде атмосферата на описваната сцена.

(2) εργόχειρο

– речников превод: ‘ръкоделие, бродерия’, (Костов, Костов 2005: 417).

Пример 2.1

– оригинал:

*Τό ὑπόλοιπο τῆς ἡμέρας ὁ Γέροντας τό περνοῦσε μέ **ἐργόχειρο** καί διακονῶντας ὄσους ἔρχονταν στή Μονή. Ὑφαινε στόν ἀργαλειό κουρελοῦδες, ἔπλεκε φανέλες, σάλια, κάλτσες, τά ὅποια ἀργότερα μοίραζε σέ ὀρφανοτροφεῖα, φυλακές καί ἄσυλα.* (Αδελφαί Ἰ.Μ. Αναλήψεως 2019: 90)

– превод:

„Останалата част от деня старецът прекарваше зает с **ръкоделие** или като прислужваше на посетителите, които идваха в манастира. Той тъчеше на стан малки постелки, плетеше фанели, шалове и чорапи, които по-късно раздаваше на сиропиталища, затвори и приюти.“ (мой превод)

Пример 2.2

– оригинал:

*Το **εργόχειρο** του ἦταν οἱ μεγάλες καὶ οἱ μικρές μετάνοιες μαζί με τὴν ευχή καὶ τὴν μελέτη.* (Γέροντος Παΐσιου 1993: 10)

– превод:

„**Ръкоделието*** му беше да прави по цял ден земни и поясни поклони, да се моли с Иисусовата молитва и да чете свещени книги.“ (Преподобни Паисий Светогорец 2022: 18 + кратка бележка под черта)

– бележка под черта:

* Монашеското ръкоделие е някакъв вид ръчен труд (плетене на броеници, изработване на кръстове и т.н.), с който монахът си доставя необходимото за живот и се бори с леността.

– **коментар:** в пример 2.1 е предпочетен само речниковият превод *ръкоделие*, тъй като в самия текст следва описание на конкретните дейности, като

акцентът в оригинала е, че изработеното от стареца е раздавано даром на нуждаещите се. В пример 2.2 преводачите предвидливо дават едно по-подробно обяснение под черта на тази важна част от бита на монасите, тъй като самата дума *ръкоделие* на български поражда у читателя очакване, което обаче не се оправдава от текста. По този начин на читателя едновременно се дава възможност да надникне в дейности от монашеското ежедневие (които иначе остават скрити за външния наблюдател), а и се предотвратява вероятно объркване, което би могло да породи ръкоделието в конкретния контекст.

(3) πανηγύρι

– **речников превод:** ‘панаир, събор, пазар’ (Костов, Костов 2005: 668).

Пример 3.1

– **оригинал:**

Στό μοναστήρι τῆς Τράντας ὁ μικρός Ἀθανάσιος ζοῦσε πραγματικά ἕνα ἀδιάκοπο πανηγύρι. (Ἀδελφαί Ἰ.Μ. Ἀναλήψεως 2019: 38)

– **превод:**

„В манастира в Дранда малкият Атанасий живееше наистина един нескончаем празник.“ (мой превод)

Пример 3.2

– **оригинал:**

Τό ἴδιο γινόταν καί στό πανηγύρι τῆς Ἀναλήψεως. (Ἀδελφαί Ἰ.Μ. Ἀναλήψεως 2019: 92)

– **превод:**

„Същото се случваше и на **храмовия празник** Възнесение Господне.“ (мой превод)

Пример 3.3

– **оригинал:**

Όταν, λοιπόν, τελείωσε ο Ναός, τον αφιέρωσε στον Τιμιο Σταυρό, γιατί τον είχε σε ευλάβεια, αλλά και για να αποφεύγη τα Πανηγύρια με τον φυσιολογικό αυτόν τρόπο, επειδή της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού νηστεύουν, και η ημέρα είναι πένθιμη. (Γέροντος Παΐσιου 1993: 11)

– **превод:**

„Когато храмът бе завършен, го посвети на Честния кръст, понеже особено го почиташе, а също и за да избегне **панигирите*** по естествен начин, тъй като на Въздвижението на Честния кръст се пости и денят е скръбен.“ (Преподобни Паисий Светогорец 2022: 20, 124 + кратка бележка под черта)

– **бележка под черта:**

* Панигир се нарича престолният празник на даден манастир или килия.

– **коментар:** тази дума е използвана няколко пъти в текста – както неутрално в пример 3.1, така и религиозно обаяна – пример 3.2. При всяка конкретна употреба контекстът налага различен подход. Във втория случай значението на *празник* е специфично, както става ясно от описанието на приготовленията за него по-нататък в текста, и затова преводът е допълнен с пояснителното *храмов*. В този случай самият текст предлага описание на църковните практики, които съпровождат храмовия празник в манастира. Преводачът би предложил кратко описание, ако то липсваше в текста, но в случая то би го утежило излишно.

В пример 3.3 преводачите са използвали транскрибиране с кратка обяснителна бележка под черта. Този подход изглежда много по-подходящ в конкретния контекст и място, тъй като в разказа става дума за Света гора – Атон, където *панигириите* са преди всичко духовни празници, с тържествени богослужения, след които следва обща трапеза, на която обикновено може да има и непостни ястия, напр. риба. Подобен пример на употреба на *панигир* намираме в преводния текст, стр. 124 (пак там).

Прави впечатление, че в речника на Костов липсва едно от първите и основни значения на думата – *празник*, с което тя е употребена на няколко места в оригинала. Подадени са пък значенията *събор/сбор* и *пазар*, които също препращат индиректно към значението *храмов празник*, тъй като се свързват с явление от недалечното минало в българските села. Обикновено селските *събори/сборове* са събития, отбелязвани на празника, на който е посветен главният храм в селото; в миналото те заемат централна роля в живота на общността. Тогава на селския площад се събират гости и жители на селото, устройва се *пазар*, често с народни песни и танци. Такива и до днес се провеждат в почти всички гръцки села и много по-рядко в някои български.

(4) ρασοφόρος

– **речников превод:** ‘носещ расо, духовник’ (Костов, Костов 2005: 788).

– **оригинал:**

Έτος 1924. Μετά τόν θάνατο τοῦ Λένιν, συνεχιστής τοῦ ἀνόσιου ἔργου του ἀναδεικνύεται ὁ Στάλιν. Ἡ Ἐκκλησία διώκεται ἀνελέητα... Χιλιάδες ρασοφόροι, κληρικοί ὄλων τῶν βαθμίδων καί πιστοί χριστιανοί συλλαμβάνονται, βασανίζονται καί ἀποστέλλονται σέ στρατόπεδα συγκεντρώσεως ἢ ἐκτελοῦνται κατευθεῖαν μετά ἀπό μιᾶ ὑποτυπώδη σύντομη δίκη. (Ἀδελφαί Ἰ.Μ. Ἀναλήψεως 2019:45)

– **превод:**

„Годината е 1924. След смъртта на Ленин с продължението на безумното му и нечестиво дело се заема Сталин. Църквата е подложена на безмилостни гонения. Хиляди **расоносци***, духовници от всякакъв сан и вярващи християни са арестувани, измъчвани и изпращани в концентрационни лагери или езекутирани директно след кратък, скалъпен съдебен процес.“ (мой превод + бележка под черта)

– **бележка под черта:**

* който носи расо, монах, свещеник или манастирски послушник.

– **коментар:** тук е предпочетено калкирането на думата вместо архаичния български еквивалент *черноризец*, който съвременният български читател асоциира преди всичко с конкретната историческа личност Черноризец Храбър. В случая второто речниково значение *духовник* не би могло да се употреби обобщаващо за *расоносци*, *духовници*, тъй като това би изменило и стеснило смисъла на оригинала, в който чрез споменаването и на двете думи се подчертава, че жертви на гоненията са не само духовниците с висок църковен сан, но и най-обикновени монаси, свещеници и дори послушници.

(5) φιλότιμο

– **речников превод:** ‘честолюбие’ (Костов, Костов 2005: 1008).

Пример 5.1

– **оригинал:**

Ὁ μικρός Ἀθανάσιος δόξαζε τὸν Θεὸ καθημερινά, πὸν βρῆκε τόσο γρήγορα κάπου νά τὸν δεχθοῦν καί νά τὸν φιλοξενήσουν, καί μέ ὄλο του τό φιλότιμο προσπαθοῦσε νά ἐκτελεῖ ὅσο καλύτερα μπορούσε ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε ὁ προστάτης του. (Ἀδελφαί I.M. Ἀναλήψεως 2019: 30)

– **превод:**

„Малкият Атанасий всеки ден славеше Бога, че толкова скоро намери място, където да го приемат и подслонят, и с цялото си **любочестие**, усърдно се опитваше да изпълни по най-добрия начин поръченията на своя покровител.“ (мой превод)

Пример 5.2

– **оригинал:**

Το φιλότιμο απλό Γεροντάκι εἶχε γίνεи πραγματικό παιδί του Θεοῦ και μαζί με τον Θεὸ καθόρισε την ημέρα του θανάτου του. (Γέροντος Παϊσίου 1993: 7)

– **превод:**

„**Любочестното*** и просто старче беше станал истинско чедо Божие и заедно с Бога определи деня на своята смърт.“ (Преподобни Паисий Светогорец 2022: 20, 13, с подробна бележка под черта)

– **бележка под черта:**

* Старецът Паисий често използва думата „любочестие“ (на гр. φιλότιμο). Той обяснява думата така: нашите дела имат стойност само ако са извършени от безкористна любов към Бога и ближните. Трябва да се подвизаваме безкористно, а не с егоистична цел. Дори и вярата ни в Бога трябва да произтича от чиста, безкористна любов към доброто. Благодетелият християнин не върши добри дела за своя изгода – за да получи награда или за да избегне ада и да

отиде в рая, а единствено защото обича доброто и го предпочита пред злото. А другото е изкористяване и произлиза от отношението „Какво ще ми дадеш, ако направя това и това?“, „Ще направя това, но ти ми дай онова!“.

Любочестие е „пречистената любов на смирения човек, в която няма егоизъм, но сърцето е изпълнено с благодарност и любов към Бога и към ближния и от голяма духовна добрина, сторена му от другите. Любочестният се подвизава заради Христа и дори най-високите си подвизи счита за нищо; за своите трудове и добрини към ближните не очаква благодарност и не търси награда (за повече вж. книгата „Животът на Стареца Паисий Светогорец“, гл. „Любочестие“, с. 341).

– **коментар:** гърците считат тази своя реалия за непреводима на чужди езици, което отчасти е вярно, ако се опитаме да я преведем на немски или английски език. И в двата езика тя се транслитерира (*нем.* Philotimo, *англ.* filotimo) и обяснява детайлно, като най-често се подчертава нейната многопластовост и древна употреба – още в съчинения на Платон чак до наши дни, и в различни стилове (книжовен, разговорен; в религиозната литература). Характерно за тази реалия, че е много продуктивна на производни, които имат различни нюанси.

Със сигурност думата *φιλότιμο* заслужава самостоятелно изследване, но е включена с два примера тук, тъй като представлява много интересен пример с калкиране по два различни начина на български (‘честолюбие’ и ‘любочестие’), които придобиват почти противоположни конотации в българския език в зависимост от контекста.

В книгата за Свети Георгий думата се среща в няколко примера със сходно значение, като контекстът на пример 5.1 най-красноречиво говори за нейния смисъл и не се нуждае от допълнителни обяснения. Тъй като това е първото нейно споменаване в творбата, читателят по естествен начин, чрез контекста навлиза както в душевния свят на малкия Атанасий, така и в смисъла и значението на самото *любочестие*.

В пример 5.2 ясно личи желанието на преводача да разгърне многопластовостта на тази типична гръцка реалия. В своята подробна бележка под черта той обогатява читателя с детайли от стила на автора на оригинала, като препраща към друго негово произведение, в което обстойно се разкриват нюансите на тази християнска добродетел. Това е първото от множество споменавания в книгата, така че тази подробна бележка е необходима за разбирането и осмислянето на цялата книга.

(6) *χαρμολύπη*

– **речников превод:** в речника на Костов думата липсва. В гръцки тълковен речник е обяснена като ‘едновременно чувство на радост и скръб’ (мой превод на обяснението *συνύπαρξι χαράς και λύπη*).

– **оригинал:**

Πλέον κυριεύτηκα από χαρμολύπη. Χαρά, διότι άκουσα και τό τρίτο που έπρεπε να κάνω για να βοηθηθώ, και λύπη, διότι δεν ήταν κάτι που θα μέ βοηθούσε θαυματουργικά. (Από την...2011)

– **превод:**

„Аз вече бях завладян от **радостотворна** печал. Радост, защото чух и третото нещо, което трябваше да направя, за да си помогна, и печал, защото то не беше нещо, което би ми помогнало по чудотворен начин.“ (Светогорски...2022: 215)

– **коментар:** този на пръв поглед непреводим оксиморон придобива дълбок смисъл в конкретния контекст, което обяснява и честата му употреба в духовната литература. Това едновременно чувство на радост и тъга е характерно за вярващия християнин, който се опечалява от мисълта за своята човешка греховност, но същевременно се радва, уповавайки се на Божието милосърдие. Според светите отци подобно чувство предизвиква и помненето на смъртта – от една страна, скръб, защото смъртта е неизбежна, а от друга – радост от очакваното възкресение в Христа след нея.

Преводачът проявява особен усет и майсторство, давайки описателен превод, но не буквален (какъвто би бил напр. радостна печал и би озадачил читателя); но като добавя корена *твор-*, насочва съзнанието на четящия към размисъл. Контекстът допълнително помага за осмислянето и възприятието на това неочаквано словосъчетание.

Както правилно забелязва Д. Румпос, при превода на културнообогатена лексика „от съществено значение е точната преценка на кръга от читатели, за които е предназначен преводният текст. При съседни народи, които векове наред са встъпвали в контакти и имат много общи черти на народопсихологията и битовата култура, се изисква повишено внимание при интерпретиране на другата култура в преводите“ (Румпос 2015: 589). Нужни са фонові знания и усет както за чуждия, така и за собствения език и потенциалния читателски кръг. Чрез изследваните примери прозира още желанието на преводачите да образуват своя читател и да обогатят познанията му за света на оригинала и описаните в него личности. Това не е случайно, като се има предвид вселенският характер на православното християнство, което сродява духовно върху основата на непреходни и наднационални нравствени добродетели и ценности.

Заклучение

Подбраните примери ясно показват, че адекватното претворяване на реалиите е предизвикателство от висок ранг не само за езиковите познания на преводача, но и за неговата надезикова осведоменост относно религията, бита, светогледа на другия народ. В процеса на превеждане той е призван да стане съавтор на оригинала на своя език, като, от една страна, разполага със свобода

на избора при преводаческия подход, а от друга, може да се сблъска с ограничения, произтичащи от неговия език. Преводът на безеквивалентна лексика го поставя пред отговорен избор: да запази естественото звучене на оригинала, да обогати своя език с новоизкован неологизъм или да отвлече вниманието на читателя си с коментар под черта, като за сметка на това разсейване обогати знанията му.

Отговорността на преводача се разпростира дори отвъд контекста на конкретната преводна творба, тъй като чрез индивидуалния си преводачески почерк и решения той участва пряко в развитието на своя език и култура. Налага се убеждението, че една от най-важните професионални задачи на преводача в дългосрочен план е непрекъснато да обогатява своите езикови и фоновни знания както на чуждия, така и на своя език. Така той тренира своя усет и чувствителност за нюансите на двете култури, в които е потопен и между които съгражда мостове чрез своя превод.

БИБЛИОГРАФИЯ

Гроздева 2013: Симонова-Гроздева, В. Изграждане на умения за превод на националнообогрени думи – предизвикателството на гръцките реалии. – В: *Научни трудове на Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“*. Т. 51, кн. 1, сб. Б. Пловдив, 2013, 128 – 137. // **Grozdeva 2013:** Simonova-Grozdeva, V. Izgrazhdane na umenia za prevod na natsionalnoobagreni dumi – predizvikatelstvoto na gratskite realii. – In: *Nauchni trudove na Plovdivski universitet „Paisiy Hilendarski“*. Т. 51, кн. 1, sb. В. Plovdiv, 128 – 137.

Гроздева 2017: Симонова-Гроздева, В. Наблюдение върху предаването на безеквивалентна лексика в художествения превод от български език на гръцки език и обратно. – В: *Societas Classica – Култури и религии на Балканите, в Средиземноморието и Изтока*. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, с. 163 – 184. // **Grozdeva 2017:** Simonova-Grozdeva, V. Nablyudenie varhu predavaneto na bezekvivalentna leksika v hudozhestvenia prevod ot balgarski ezik na gratski ezik i obratno. – In: *Societas Classica Kulturi i religii na Balkanite, v Sredizemnomoriето i Izтока*. Veliko Tarnovo, UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 163 – 184.

Иванова 2004: Иванова, Ц. Кулинарните недоразумения на българско-сръбската езикова граница. – В: *Литернет*, 15.06.2004. // **Ivanova 2004:** Ivanova, C. Kulinarnite nedorazumenia na balgarsko-srabskata ezikova granitsa. – In: *Liternet*, 15.06.2004, <<https://litenet.bg/publish10/civanova/kulinarnite.htm>> [17.01.2023].

Иванова 2017: Иванова, Ц. Езици, реалии, бизнес комуникации. – В: *Дипломатически, икономически и културни отношения между Китай и страните от централна и източна Европа (колективен том)*. Институт „Конфуций“, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново: Фабер, 60 – 71. // **Ivanova 2017:** Ivanova, C. Ezitsi, realii, biznes komunikatsii. – V: *Diplomaticheski, ikonomicheski i kulturni odnoszenia mezhdu Kitay i stranite ot tsentralna i iztochna Evropa (kolektiven том)*. Institut „Konfutsiy“, VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“. Veliko Tarnovo: Faber, 60 – 71.

Костов, Костов 2005: Костов, Н., И. Костов. *Гръцко-български речник*. София: Труд. // **Kostov, Kostov 2005:** Kostov, N., Kostov, I. *Gratsko-balgarski rechnik*. Sofia: Trud.

Найденова 2012: Найденова, Й. *Унгарските реалии в контекста на културния трансфер*. София: Изток–Запад. // **Naydenova 2012:** Naydenova, Y. *Ungarskite realii v konteksta na kulturnia transfer*. Sofia: Iztok–Zapad.

НСИ 2021: *Етнокултурни характеристики на населението към 7 септември 2021 година, Национален статистически институт*, 24.11.2022. // **NSI 2021:** *Etnokulturni harakteristiki na naselenieto kam 7 septemvri 2021 godina, Natsionalen statisticheski institut*, 24.11.2022 <https://nsi.bg/sites/default/files/files/pressreleases/Census2021_ethnos-2.pdf> [17.01.2023].

Румпос 2014: Румпос, Д. За някои практически проблеми при превода на реалии. – В: *Юбилейна международна научна конференция „50 години Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“*. Секция Филологически факултет. Велико Търново, 36 – 43. // **Rumpos 2014:** Rumpos, D. Za nyakoi prakticheski problemi pri prevoda na realii. – In: *Yubileyna mezhdunarodna nauchna konferentsia „50 godini Velikotarnovski universitet „Sv. sv. Kiril i Metodiy“*. *Seksia Filologicheski fakultet*. Veliko Tarnovo, 36 – 43.

Румпос 2015: Румпос, Д. За превода на културните реалии от гръцки език. – В: *Балканите – език, история, култура*. Велико Търново: Ивис, т. IV, с. 587 – 593. // **Rumpos 2015:** Rumpos, D. Za prevoda na kulturnite realii ot gratski ezik. – In: *Balkanite – ezik, istoria, kultura*. Veliko Tarnovo: Ivis, t. IV, 587 – 593.

Сиракова, Мирчев 2013: Сиракова, В., С. Мичев. За похватите в превода: опит за описание. – Във: *Времената отлитат, написаното остава! Изследвания в чест на доц. д-р А. Леви*. София: Издателство на Нов български университет, с. 61 – 94. // **Sirakova, Mirchev 2013:** Sirakova, V., S. Michev. Za pohvatite v prevoda: opit za opisanie. – In: *Vremenata otlitat, napisanoto ostava! Izsledvania v chest na dots. d-r A. Levi*. Sofia: Izdatelstvo na Nov balgarski universitet, 61 – 94.

Влахов, Флорин 1969: Влахов, С., С. Флорин. Непреводимото в превода. – В: *Изкуството на превода*. София: Народна култура. // **Vlahov, Florin 1969:** Vlahov, S., S. Florin. Nprevodimoto v prevoda. – In: *Izkustvoto na prevoda*. Sofia: Narodna kultura.

Pew Research Centre 2017 – изследователски център, Доклад „Религиозни вярвания и национална принадлежност в Централна и Източна Европа“ от 10.05.2017. // **Pew Research Centre 2017** – izsledovatelski tsentar, Doklad „Religiozni vyarvania i natsionalna prinadlezhnost v Tsentralna i Iztochna Evropa“ от 10.05.2017 <<https://www.pewresearch.org/religion/2017/05/10/religious-affiliation/>> [17.01.2023].

Ἀδελφαί Ἰ.Μ. Αναλήψεως 2019: *Ο Ὅσιος Γεώργιος της Δράμας – Ο Άγιος των πτωχών και των πονεμένων / Преподобни Георгий Драмски. Светецът на бедните и страдащите*. Дράма 2019 // *Prepodobni Georgiy Dramski. Svetetsat na bednite i stradashtite*. Drama.

Από την... 2011: *Από την Ασκητική και Ησυχαστική Αγιορείτικη Παράδοση*, Ι. Η. “Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος”, Άγιον Όρος, 2011. / Българско издание: **Светогорски...2022:** Светогорски аскети и исихасти от XX век (том I). Зографска света обител, Света гора, 2022. // **Balgarsko izdanie: Svetogorski... 2022:** *Svetogorski asketi i isihasti ot XX vek* (tom I). Zografaska sveta obitel, Sveta gora.

Γέροντος Παΐσιου 1993: *Γέροντος Παΐσιου. Αγιορείται Πατέρες και Αγιορείτικα.* Σουρωτή Θεσσαλονίκης; Έκδοση Ιερού Ησυχαστηρίου “Ευαγγελιστής Ιωάννης Θεολόγος”. / Българско издание: **Преподобни Паисий Светогорец 2022:** Преподобни Паисий Светогорец. *Светогорски отци и светогорски живот. Старецьт хаджи Георги Атонски (1809 – 1886).* Зографска света обител, Света гора. // Balgarsko izdanie: **Prepodobni Paisiy Svetogorets 2022:** Prepodobni Paisiy Svetogorets. *Svetogorski ottsi i svetogorski zivot. Staretsat hadzhi Georgi Atonski (1809 – 1886).* Zografska sveta obitel, Sveta gora.